

Adler Artur: A magyar pénzüintézetek és a Pénzüintézeti Központ.

kormány a lefolyt parlamenti ülésszakban benyújtotta a Pénzüintézeti központról szóló törvényjavaslatot. E javaslat szerint alapítandó egy pénzüintézet szövetkezeti alapon, melynek tagjai lehetőleg az összes magyarországi pénzüintézetek legyenek. Az állam maga 125 millió koronával járul hozzá, ebből az összegből az állam 100 milliót mint tőkét jegyez, 25 milliót pedig veszteségi tartaléknak irányoz elő. A Pénzüintézetek jegyzése cca 25—30 milliót tenne ki, úgy, hogy az intézet működését cca 150 millió koronával kezdené meg.

E törvényjavaslat az individuális magángazdálkodásba való fokozott állami beavatkozás elvének győzelme a háború utáni időkre is és törvénytényé válása esetén mélyreható gazdasági és szociális átváltozások okozója lesz. A kérdésnek úgy gyakorlati, mint elvi fontossága megérdemli, hogy vele behatóbban foglalkozzunk.

A háború megszoktatta már ugyan közönségünket, mely közgazdasági és pénzügyekben teljesen járatlan a nagy számokhoz, de hogy a háború ezer sürgős gondja és baja között a kormány bankot akar alapítani és ez alapításhoz ily óriási összeggel hozzájárulni, 25 milliót pedig a priori veszteségre irányoz elő, ugyanazon kormány, mely a legsürgősebb és legjogosabb igények kielégítését, mint kórházak, iskolák, utak építését, tanítók, állami tisztviselők fizetésének rendezését stb. stb. az állam pénzügyi helyzetére való utalással tagad meg, a közönség legszélesebb rétegeiben meg nem értő csodálkozást vált ki.

Az ellenzék ez intézmény által növekvő kormányhatalomtól féltve mandátumait, bejelentette a kormánynak, hogy e törvényjavaslat ellen minden rendelkezésére álló eszközzel küzdeni fog, úgy, hogy a kormány, várván már az olasz hadüzenetnek bekövetkezését, mely körülmény folytán a tervezett pénzüintézet felállításának aktualitása úgyszólván elodázódott, nem akarta e súlyos időkből a parlamenti békét feláldozni és a közvéleményt felizgatni s így a javaslatot egyelőre levette a napirendről. A Pénzüintézeti Központ azonban meglesz, mert alapítása elkerülhetetlen szüksége az országnak, bár teljesen igaza van az ellenzéknek, a kormány hatalma ez alapítása által erősen növekszik.

Egy mód van csak a kormány abszolút hatalmát paralizálni,

s ez az egyenlő általános titkos szavazati jog behozatala. Az általános titkos szavazati joggal megválasztott parlament ellenzékének nem kell félnie a kormány túltengő hatalmától és meglesz az ereje és erkölcsi túlsúlya az országot a mindenkori kormány esetleges túlkapásaival szemben megvédeni. Persze ez az ellenzék nem lesz a maival azonos: a túltengő kormányhatalom megfékezésének ez a módja a mai ellenzéknek nem érdeke.

Visszatérve azonban tárgyunkra, hogy a szóban forgó törvényjavaslat intencióit megértsük és a kontemplált rendszabályok helyességét vagy helytelenségét megbírálhassuk, okvetlenül szükséges Magyarország pénzügyi történetének rövid ismertetése.

A magyar törvényhozás annak idején a pénzüzetek alapításánál és az intézetek vezetésének ellenőrzésénél a legmesszebbmenő liberalizmust tanúsította. Törvényeink semmiféle az alapítást gátló, a betétek gyűjtését korlátozó és azoknak hováfordítására irányító rendszabályokat nem tartalmaznak. A törvényhozás e szélső liberalizmusának célja az volt, hogy megkönnyítse és lehetővé tegye az országban minél több pénzüzet alakulását és előmozdítsa ily módon, hogy az ötvenes években még majdnem teljesen középkori naturál-gazdálkodást művelő ország a modern kapitalista termelésre áttérhessen. Ez időben a takarékpénztárak alapítása direkte hazafias cselekedet volt és vezetése az akkori idők ideológiájának megfelelően *nobile officium*.

Az ország fejlődésének, a kultúra fokozatos terjedésének, a belteresebb gazdálkodásnak, az iparosodás megindulásának, egyszóval a munka nagyobb hatályosságának megfelelően megindult a tőke felhalmozódása és gyűjtése és ezzel együtt a pénzüzetek számszerinti gyarapodása, saját tőkéik, betéteik és kihelyezéseik növekedése. A tőkének a nagy városokban történt központi felhalmozódása a vidéki pénzüzetek váltóanyagának visszleszámitolásával megindította a modern hitelforgalmat. A vidéki pénzüzetek ily módon nemcsak a körzetük tőkéinek gyűjtői és szétosztói lettek, hanem mint az idegen tőkék közvetítői a mi tökeszegény országunkban igen fontos közgazdasági tényezőkké váltak.

Magyarország pénzüzetei az utolsó időben rohamosan elszaporodtak. 1899-től 1912-ig Magyarországon a pénzüzetek száma 1024-ről 2041-re emelkedett, a szaporodás tehát az utóbbi 14 évben 1017 intézet. E szaporodás 1906-ig az előbbi fejlődésnek megfelelő arányú. A rohamos gyarapodás 1906-ban vette kezdetét.

1899—1905-ig alakult 299 intézet

1906—1912-ig „ 718

Vizsgáljuk meg elsősorban, hogy mi okozta a pénzüzetek számának e nagy és rohamos gyarapodását. Az élet tapasztalata, az egész közgazdasági tudomány, még a legellentetesebb irányok is egyhangúlag megállapították, hogy a tőke és az ipar a koncentráció felé halad. Magyarországon az utolsó évtizedben újonnan alakult intézetek túlnyomó többségének alaptőkéje 100—500 ezer korona közt mozog, tehát abszolúte kicsiny, a mai közgazdasági viszonyok között elégtelen.

Vajjon mifélek és melyek azok az indokok, amelyek nálunk az egész közgazdasági tudomány által elfogadott elv és az egész világon tapasztalat által bizonyított tényekkel ellentétes fejlődést okoznak? E fejlődés hű tükré és szükségszerű folyománya közállapotunknak, társadalmi, gazdasági és politikai viszonyainknak. Iparunk és kereskedelmünk Budapest és még egy-két nagyobb város kivételével abszolúte fejletlen. Van ugyan egynéhány nagyobb iparvállalat elszórva a vidéken, ezek azonban majdnem kivétel nélkül a fővárosi nagy bankok alapításai vezetői a fővárosban élnek, vagy onnét küldetnek ki és ha a vidéki munkásosztálynak nyújtanak is munkaalkalmat, a vidéki középosztály megerősödéséhez, fejlődéséhez és kialakulásához majdnem semmiben sem járulnak hozzá. A vidéki önálló autochton iparosok túlnyomó többsége alig üti meg az úgynevezett „mesterember” mértékét. A vidéki kereskedelem niveauja alig magasabb, mint az iparé. A vidéki kereskedelem két részre osztható. Az első rész hivatása a vidék lakosságának különféle szükségleteit kielégíteni. E kereskedelem nagyobbára tőkeszegény, a budapesti, bécsi vagy osztrák gyáros vagy kereskedő árúhitelére van rá utalva s többnyire csakis a legementárisabb szükségletek kielégítésével foglalkozhatik. A nagyobb igényű, a luxusszükséglet vagy akár a nagyobb mennyiségű szükségleti cikkek közvetítésére alkalmatlan. A kereskedelem e részét a nagy városok kereskedelme bonyolítja le. Hasonlóak, bár talán a vidéki kereskedelem szempontjából némileg kedvezőbbek a viszonyok a kereskedelem azon ágazataiban, melyeknek hivatása a vidéki lakosság termelésének piacra hozása. A fővárosi nagy bankok és cégek tökéreje, a budapesti és bécsi tőzsde koncentrált hatalma a fővárosi kereskedelemnek e téren is vezető befolyást biztosít.

A vidéki középosztály részére a kereskedelem és ipar ezek szerint nem nyújt elegendő alkalmat az érvényesülésre. A vidéki orvosi pálya nyomorúsága általánosan ismeretes ép úgy, mint az ügyvédség túltengése, mely már majdnem a proletariátusba vezet. A közigazgatási pálya nálunk tudvalevőleg az úgynevezett „úri történelmi középosztály” félve őrzött domíniuma és minden más osztály előtt jóformán el van zárva. A vidéki középosztály feltörekvő rétegei számára nincsen érvényesülési lehetőség mindaddig, míg a vidéki földművelő osztály belterjesebb gazdálkodás folytán meg nem erősödik és ezáltal ipari és szellemi szükségletének szaporodása a csere emelkedését nem vonja maga után.

Egy foglalkozás mutatkozott az utóbbi évtizedben a vidéken különösen alkalmasnak a boldogulásra: a bankalapítás. Nincsen egy pálya sem, mely aránylag oly kevés tőkével, oly kevés tudással és *last but not least* oly kevés munkával olyan anyagi eredményeket, társadalmi pozíciót, befolyást és hatalmat nyújt, mint a bankdirektori pálya a vidéken. Es a bankalapítás oly könnyű. Összeáll egy vállalkozó ifjú, csekély tőkével, egy ügyvéddel, akinek szintén van egy kis pénze, kombinálják az ügyet egy, ha lehet két apóssal, és hozzávaló hozománnyal, csatlakoznak, amint a viszonyok kívánják, egyik vagy másik meglevő politikai párthoz, beválasztanak az igazgatóságba egy vagy két jobbnévű befolyásos helyi nagyságot, keresnek és találnak

egy pár vagyonosabb polgárt, akinek társadalmi ambíciója, hogy a fenti urakkal a zöld- és fehérasztalnál jogcímük legyen együtt ülni, a szerényebbeket és kevésbé módosokat beválasztják a felügyelőbizottságba, a választmányba, megteszik őket napibiztosokká, nagyobb hiteleket helyeznek kilátásba az arra szorulóknak és ha mindez még nem elég, összekötetésbe lépnek egy másik vidéki városban vagy helységben fennálló, vagy lehetőleg épen alakuló pénzüzetettel s részvényjegyzést cserélnek, a törvény által előírt 30%-át az alaptőkének, ha megvan, deponálják, ha nincs, egyrészt esetleg egy pár napra kölcsön veszik, összehívják az alakuló közgyűlést és — megvan a bank.

Most megkezdődik a közgazdasági tevékenység és az új intézet vezetősége csakhamar arra a tapasztalatra jut, hogy az összes rendelkezésre álló tőkék, mint alaptőke, betét, visszleszámítás által szerzett összegek egyszerű kihitelezéséből eredő haszon — ha a kihitelezés a fedezetek minőségének liberálisabb megítélése folytán magasabb kamatláb mellett történhetik is — az intézet fentartásával járó költségek fedezésére és megfelelő nyereség produkálására elégtelen. Elégtelen és kevés természetszerűleg a nyereség, mert tekintve az alaptőke abszolúte kicsinyiségét, a haszon az előre kikötött aránylag igen magas igazgatói és tisztviselői fizetéseket, ügyvédi honoráriumokat, az igazgatósági reményelt magas tantiemeket, a nagy házbér és többi költséget s azonkívül még az alaptőke szokványos osztalékát nem fedezheti.

E viszonyok kényszerítő hatása folytán az intézetek más, állítólag jövedelmezőbb üzletek után néznek. És megkezdődött a grümdolások, parcellázások, meglévő kis iparvállalatok nagyobbitásának és fejlesztésének folyamata az egész országban, rendszerint igen kevés szakértelemmel, de majdnem mindenütt rövid lejáratú hitelpénzek, mint betétek és visszleszámítás útján szerzett tőkék igénybevételével.

Az eredmény a legkedvezőbb esetben az intézet által kihelyezett tőkék teljes immobilizációja. Az intézetek saját tőkéje az általuk kezelt tőkéknek csak csekély hányada. A magyar birodalom összes vidéki intézeteinek — az immobilizáció kérdése a fővárosi nagybankokatnem érinti — saját tőke-, tartalék-és nyugdíjalapjai 1913-ban 1384 millió koronát tettek ki. Az idegen takarékbetétek, kibocsájtott záloglevelek, váltók visszleszámításával és egyéb hitelezők által szerzett tőkék összege 5746 millió koronára rúgott. Ebből az összegből hosszú lejáratú kölcsön mindössze a záloglevél és községi kötelezvény kibocsájtása által szerzett 390 millió korona, míg a fenmaradó 5356 millió korona oly kölcsöntőke, mely összeget az intézetek különböző hitelezői részben igen rövid határidőn belül, részben bármely pillanatban visszavonhatnak.

Minden pénzüzetet vezetőségének legelső és legfontosabb feladata, hogy az általa rövid lejáratra igénybe vett vagy kezelésére bízott összegeket szintén kizárólag hasonló rövid lejáratra hitelezze ki.

A vidéki pénzüzetek nagyrésze azonban e tőkét a különböző alapításoknál és parcellázásoknál úgy helyezte el, hogy azokat a legtöbb esetben csak hosszú évek után lehetséges a vállalkozásokból kivonni, igen sok esetben pedig, ahol a tőkét épületek,

munkagépek és berendezésekbe fektették be, e tőkék mobilizációja úgyszólván lehetetlen. Egy, a pénzücon bármely okból beálló pénzüzüke az ilyen intézeteknél súlyos zavarokat idéz elő. A visszszámítolási hitelt nyújtó hitelezők egyrésze a pénzübüség idejében megszavazott hiteletet ilyenkor megvonja és a betevők egy nagyobb kontingensének van a pénzüre ilyen időkben rendszerint szüüksége. Az intézet szorult helyzetében, hogy kötelezettségeinek megfelelhessen, künlévőségeinek azon részét, mely könnyebben mobilizálható, forszírozott módon kénytelen behajtani, amiáltal számtalan existenciát tesz anyagilag tönkre. E forszírozott behajtások, a betétek visszafizetésének esetleges, hacsak napokig is tartó huza-vonája, a lázas futkosás visszszámítolási hitel után, megrendíti a kritikus időkben úgy is nagyon ingatag bizalmat, a hitelezők és betevők egyre tömegesebben követelik vissza pénzüket, mindig agresszívabbak és fenyegetőbbek lesznek — a vége e folyamatnak a csöd, melynek vagyonsztító hatása általánosan ismeretes.

A háború, e nagy „érlelő”, ahogy Ignótus a háborút jellemezte, megérlelte e folyamatot igen sok pénzüintézetnél is. A tervezett Pénzüintézeti Központnak első és legsürgöesebb feladata volna az ily módon bajba jutott intézetek szanálása és úgy az intézetek adósai, mint hitelezői anyagi romlásának megakadályozása. Hogy ez országos fontosságú és okvetlenül szüükséges intézkedés, az minden elfogulatlan; a közgazdasághoz csak némiképen értő ember szemében magától értetődő kormányzati ténykedés.

Ha azonban az alanti statisztikai összeállítást szemügyre veszszük, úgy megállapíthatjuk, hogy az intézetek gyors elszaporodása egy nagy közgazdasági átváltozásnak csak egyik kóros tünete. Egy tünetnek egyoldalú gyógyítása úgy az orvostudományban, mint a közgazdaságban nem vezethet eredményre.

A magyar birodalomban a pénzüintézetek saját tőkéinek, betéteinek és az összes általuk kezelt vagyon gyarapodásának kimutatása millió koronákban:

Évszám	Saját tőke	Betét	Összvagyon
1898 végén	775,7	1892,5	4823,6
1905	1154 —	3013 —	7431—
1912	2535 —	4956 —	13613—

Gyarapodás:

1898—1905 végéig	378,3	1120,5	2607,4
1906—1912	1381—	1943—	6182—

Mi okozta a banküzletnek ez óriási, örvendetesnek látszó fel lendülését? Egyes emberek gyors érvényesülési vágyával és törvényeink liberalizmusával való visszaéléssel egyedül e jelenséget megindokolni nem lehet. Már az a feltűnő tény, hogy az intézetek elszaporodása 1906-ban kezdődik, ugyanazon évben, melyben fenti kimutatás szerint az intézetek saját tőkéi, betétei és az általuk kezelt összes vagyon ugrásszerűen hirtelen emelkedik és gyarapodik, bizo-

nyítja, hogy az intézetek elszaporodása a fejlődés irányának csak egyik tünete és hogy más, mélyenfekvőbb és erősebb hatóerőknek kellett ez állapot kialakulásánál közreműködni.

Honnét ered egyszerre e nagy tőke és mi történt a kihelyezett nagy összegekkel, micsoda nagy és hasznos befektetésekre használták fel azokat?

Ha e számokat látjuk, jogos öröm és büszkeség tölti el keblünket országunk föllendülésén. A tőke gyorsan képződik és gyarapodik, kihelyezése folytán a nemzeti munka hatályossága óriási mérvben emelkedik, az ország mezőgazdasági termelése nagy mérveket ölt, az eliparosodás nagy léptekben halad előre, az export nő, a munkabérek emelkednek oly annyira, hogy a munkáskezek utáni nagy kereslet nagy bevándorlást idéz elő, nyomor, nélkülözés ismeretlen fogalmak.

Fájdalom, mindnyájan tudjuk, hogy ez nem áll. A mezőgazdasági termelés, mint az alanti kimutatásból látjuk 1906. óta emelkedett ugyan, de semmiképen sincsen arányban e szerény emelkedés a pénzüzetek számának szaporodásával és az általuk kezelt vagyon gyarapodásával.

A magyar birodalom termése a főbb mezőgazdasági cikkekben millió mm.-ban.

Évszám	Buza	Rozs	Árpa	Zab	Tengeri	Burgonya
1899—1905-ig átlag :	43'25	13'6	13'2	11.86	32'04	44.27
1906—1912-ig átlag :	45'95	13'7	15'0	12'4	46'36	53'08
Az átlagos termés-gyarapodás 1906—1912-ig terjedő 7 éves időszakban... ezek szerint ---	2'7	0'1	1'8	0'54	14'32	8.81

múlta felül az előbbi 1899—1905-ig terjedő hét éves időszak országos termésait.

Ipari fejlődésünk elégtelenségét és csekély voltát a legélénkebben illusztrálja behozatalunknak óriási növekedése, mely behozatal majdnem kizárólag iparcikkekből áll és kereskedelmi mérlegünk passzivitásának aggasztó emelkedése, mely éppen 1906-ban vette kezdetét.

A magyar birodalom külkereskedelmi forgalma millió koronában:

Évszám átlag	Behozatal	Kivitel	Kiviteli többlet	Behozatali többlet
1896—1910-ig	1,110.4 K	1,160.6 K	50.2 K	
1901—1905-ig	1,242.8 „	1,339.0 „	96.2 „	
1906—1910-ig	1,685.7 „	1,625.6 „		60.1 K
1912-ben... ---	2,212.1 „	1,962.8 „		249.3 „

Bevándorlásról szó sincsen, a kivándorlás ellenben közvetlenül a háború kitöréséig már oly mérveket öltött, hogy végre a katonai

kormány is követelni kezdte a kivándorlás meggátolásának alkalmasabb rendszabályait, félte a monarchia katonai erejét.

Mi okozza hát akkor a pénzüzetek rohamos elszaporodását, különösen 1906 óta és az általuk kezelt vagyon példátlan növekedését? Mi történt 1906-ban, mi az okozója e nagy, mélyreható és látszólag érthetetlen elváltozásnak gazdasági életünkben?

E látszólagos közgazdasági rejtély megfejtése a következő: A tőke gyors gyarapodásának és az eladósodás nekiindulásának időpontja pontosan összeesik az új, 1906-ban életbeléptetett vámtarifával.

E vámtarifa, mint ismeretes, a mezőgazdasági termékek behozatalának vámtereleit óriási módon felemelte. Az új vámtarifa az indoklás szerint hazai mezőgazdaságunk termelését volt hivatva emelni. Amint a fenti statisztikai kimutatásból láthatjuk az indoklás következményei nem teljesüliek. Mezőgazdasági termelésünk gyarapodása a normális, az előbbi időszakok gyarapodását nem multa felül. A tengeritermelés gyarapodásának nagyobb aránya (1906—1912-ig 100 millió mm.) is részben csak látszólagos. Az előbbi 1899—1906-ig tartó hét éves időszakban két, a tengeritermelésre katasztrófálisan rossz év volt. 1904-ben 17,9 millió mm., 1905-ben 28,5 millió mm. termett, míg a többi évek átlaga 37 millió mm. volt. Az ennek folytán bekövetkezett hiány 30 millió mm.-val emeli az utóbbi hét év termésének látszólagos gyarapodását, amit azonban nem lehet a többtermelés javára írni.

A vámtarifa e hatása a termelésre a vezető agrárius köröknek abszolúte nem szerzett meglepetést, legfeljebb a jóhiszemű laikus fogyasztó köröknek okozott csalódást. Agrárius köreink jól tudták, hogy 1900 és 1910 között bekövetkezik az az időpont, amikor a magyarországi mezőgazdasági termelés stagnációjánál, továbbá a népesség fogyasztásának növekvésénél fogva a monarchia állandó gabonabehozatalra szorul. Az agrárius körök a vám behozatalát nem a termelés fokozása miatt szorgalmazták, hanem tisztán és kizárólag azért, hogy megakadályozzák a külföldi gabona olcsó behozatalát s hogy a belföldi gabonaárakat s ezáltal saját munkanélküli földjára-dékukat emeljék.

Mi a földjára-dék? Az alábbi fejtegetéssel megkísérlem e kifejezés pontos meghatározását, a földjára-dék fogalmának megállapítását, megkísérlem továbbá a földjára-déknak sajátosságos, a vagyon megosztására döntő befolyást gyakorló tulajdonságának ismertetését. További célja e vizsgálódásnak kimutatni, hogy a felemelt mezőgazdasági vámok a földjára-déket mesterségesen felemelték, végső célom kikutatni, minő befolyással volt e mesterségesen felemelt földjára-dék az ország pénzüzeteinek fejlődésére és a mai állapotok kialakulására.

Munka nélkül nincs vagyon, nincs tőke. Minden vagyon a munkának földbe, vagy annak termékeibe fektetett eredménye. A munka célja a földön található összes természeti anyagok és erők alkalmassá tétele és felhasználása az emberi szükségletek kielégítésére. E cél minél könnyebb elérésére, a munka hatályosságának emelése, a munkának termelő eszközökre, azaz munkával e célra előállított

és összegyűjtött, tehát megtakarított munkatermékekre, azaz „tőkére” van szüksége.

Miután a jelenlegi társadalom jogrendje szerint a föld magántulajdon, a föld, vagy más természeti erők tulajdonosa tulajdonjogánál fogva a föld, vagy egyéb természeti erők használatának átengedése fejében ellenértékül a munka és a tőke által termelt vagyon egy részét magának visszatartja. A termelés három főtényezője ezek szerint a föld, a munka és a tőke. A munka részesedését a termelésben munkabérnek, a tőkét kamatnak és a föld tulajdonosának részesedését a munka eredményéből, melyet a föld használatának átengedéseért kap, földjáraadéknak nevezünk.

A termeléseredmény megoszlásának aránya e három tényező között az emberiség vérrrel és szenvedéssel telített történelme. A megoszlás törvényeinek kikutatása és helyes megállapítása a nemzetgazdaságtan és szociológia feladata, e törvények igazságos alkalmazása az emberi kultúra legfőbb és legfontosabb célja, az emberi haladásnak legmagasabb eszménye. A mai társadalmi világrendben a munkabér és a tőke részesedésének arányát a termelésben a kereslet és kínálat viszonya határozza meg. A földjáraadék részesedése más törvényen alapszik. E törvény, melyet a nemzetgazdaságtanban a „Ricardo-féle földjáraadék törvényének” neveznek és melyet a nemzetgazdaságtan összes, legellentétesebb irányai egyhangúlag elfogadtak, a következő: „A földjáraadék a hozadék az a része, amennyivel a föld használatával termelt vagyon felülmúlja azt a jövedelmet, amelyet a munka és a tőke ugyanazon erő kifejtésével a legkedvezőtlenebb viszonyok között termelni képes.”

Miután a kultúra, a tudomány, a technika fejlődése a munka hatályosságát folyton és mindig nagyobb mérvben növeli, a munka és tőke termelőképességének „a legkedvezőtlenebb viszonyok” közötti határai folyton kitolódnak, a termőföld földjáraadéka tehát a kultúra fejlődésével állandóan emelkedik mindaddig, míg a mezőgazdasági termelés fejlődése oly fokot nem ér el, hogy a gyarapodó lakosság gabonaszükségletének legbőségebb kielégítése után is felesleg nem mutatkozik. Eddig a határvonalig a tőke és a munkabér jövedelme a legjobb esetben majdnem stagnál.

Paradoxnak és helytelennek látszik ez a tétel a mai kapitalisztikus világban, a mai óriási tőkefelhalmozódás korszakában. Ha azonban a mai felhalmozódott nagy vagyonok eredetét megvizsgáljuk, úgy majdnem minden esetben meg lehet állapítani, hogy ez új vagyonok eredete olcsó vagy ingyenföld megszerzéséből, vagy olcsó bérletből ered. A tőke további gyors felhalmozódásának a kamattjővedelem vagy a vállalkozói nyereség csak legritkább esetben az okozója. A tőkék szaporodásával együtt jár a kamatláb rendszeres csökkenése. A nagy versenynél fogva a nagy vállalkozói haszon vagy kockázati díj aránylag ritka és kivételes esemény. A tőke jövedelmének e két fajtája tehát nem lehet a nagy vagyonok egyes kezében történő felhalmozódásának okozója. A nagy vagyonok eredete az, hogy egyes vagy több tőkés valamely ipari termeléshez okvetlenül szükséges természeti erők vagy viszonylatok vagy anyagok tulajdonjogát megszerzi

és e természeti erők vagy anyagok használatáért a verseny kizárásával monopolisztikus magas részesedést követel a termeléstől. Miután a természeti erők, vagy anyagok tulajdonosai rendszerint ezeknek egyúttal ipari feldolgozói is és a tulajdonjognak mai értékpapír alakjában való személytelen megnyilvánulásánál rendszerint mint bankárok, tehát mint tőkésék *par excellence* szerepelnek, elhomályosul az a tény, hogy e nagy monopolisztikus jövedelmek eredete kizárólag földjára.

Csak körül kell nyitott szemmel néznünk és látni fogjuk, hogy hazánkban egy-két emberöltő alatt hogy növekedett a föld, a telek értéke, a kamatláb ellenben csökkent és a munkabér — mindig a tanulatlan munkást tartva szem előtt, lévén ez a túlnyomó többség és a tanulatlan munkás munkabére szabályozza végeredményben az összes munkabéreket — alig haladja meg a létminimumot és dacára a jólét emelkedésének, a technika és tudomány összes vívmányainak, a nagy vagyonok felhalmozódásának, e munkás életviszonyai alig javultak.

Agrárius földbirtokos köreink, a tényleges hatalom urai és birtokosai, azonban nem elégedtek meg a földjára, a kultúra, a tudomány és a technika fejlődésével párhuzamos emelkedésével, hanem magas agrárvámok behozatalával a mezőgazdasági termékek árait és ezzel a földjára még mesterségesen emelték.

E tények éles illusztrációja és bizonyítéka alanti statisztikai kimutatás, mely szerint a mezőgazdasági termékek árai 1906-tól az új vámtarifa behozatalának idejétől kezdődőleg ugrásszerűen emelkedtek.

*A gabonaneműek átlagos ára a budapesti áru- és értéktőzsdén
1901—1913-ig mm.-ként koronákban:*

Évszám	Búza	Rozs	Árpa	Zab	Tengeri
1901—1905-ig	16,83	13,73	12,42	13,24	12,36
1906—1910-ig	22,40	17,15	14,53	16,30	13,35
1911—1913-ig	22,70	18,92	17,84	18,73	17,04

Emelkedés 1901-1905. és 1911—1913. időszak között:

5,87   5,19   5,42   5,49   4,68

Amint az alanti behozatali kimutatásból látható a monarchia szükséglete mezőgazdasági cikkekben, mely behozatal útján fedezendő, relatíve és abszolúte csekély.

Összbevétel a monarchiába gabona, hüvelyesek, liszt örlemények és rizs dolgában, a kivitel levonásával:

	Millió mm.-ban
1909-ben	6,41
1910 „	1,10
1911 „	4,11
1912 „	5,04
1913 „	4,04

Elegendő azonban a belföldi termelésnek e csekély hiánya arra, hogy — behozatalra szorulván — az egész termelés árait a behozatali vám teljes összegével felemelje.

A földbirtok jövedelmének e nagy emelkedése természetesen rögtön kifejezésre jutott a föld értékelésében és a földárak rohamosan emelkedtek. A föld árának e rohamos emelkedése, melyet a parasztság földéhsége még növelt, sok birtokost kényszerített birtokának részben, vagy egészben való eladására. Az alanti kimutatás minden szónál világosabban tünteti ki az új vámtarifának hatását a földárakra.

A telekkönyvi birtoktestek változása szerződések által:

Évszám átlag	Esetek száma	Pénzürték millió koronákban
1896—1900-ig	347309	489,5
1901—1905-ig	424301	569,7
1906—1910-ig	462813	933,5
1911-ben	497212	1459,89
1912-ben	474816	1343,07

Az utóbbi hét évben a vámtarifa életbelépése óta eladott birtokok vételára 4524 millióval múlja felül az előbbi hét évben eladott birtokok vételárát, míg az eladási esetek száma csak lényegtelenül emelkedett.

És itt, ezen a ponton kapcsolódik össze a mezőgazdasági vámok kérdése a pénzüzetek hirtelen elszaporodásával, a betétek és kihelyezések összegének nagymérvű emelkedésével. A nagytőkések birtokvásárlása, akik a vételhez elegendő tőkével rendelkeznek és legfeljebb első helyen betáblázott törlesztéses jelzálogkölcsonnt vesznek igénybe (mely kölcsönrel az eladásra kerülő birtokok rendszerint úgy is megvannak már terhelve), a birtoktestek fenti kimutatott eseteinek csak csekély hányadát teszik ki. A birtokcserének ezen része az itt vázolt folyamatot alig érinti; annál nagyobb a befolyása a pénzüzetek hypertrophiájára a kisbirtokosság földvásárlásainak, mely vásárlás a fenti birtokcserék eseteinek zömét képezi.

A parasztságnak a legtöbb esetben a parcellázás útján eladásra kerülő földek megvételéhez nincsen elegendő pénze. A földnélküli munkás és törpebirtokos, a földéhes vevők e zöme, a magyarországi kereseti viszonyok között a legprimitívebb igények mellett is alig képes megélni. A nehéz munkával és nélkülözésekkel megtakarított összeg, mely ennek folytán igen gyakran Amerikában gyűjtött pénz, a szükséges vételárnak legjobb esetben a negyedrésze. A föld megvételéhez tehát okvetlenül hitelre van szüksége. E hitel a pénzüzeteknél, melyek a parcellázásoknál anyagilag érdekelve vannak, rendelkezésre áll. E hitel rendszerint két részből áll.

1. Első helyen betáblázott 50—60 éves törlesztéses kölcsönből, mely kölcsönt a vevő közvetlenül, vagy a vidéki intézet közvetítésével a záloglevelek kibocsátó intézetek egyikétől kapja.

2. Másodhelyen betáblázott váltókölcsönből, melyet a vidéki intézet, mely legtöbb esetben egyúttal a birtok eladója vagy eladásának közvetítője, folyósít, s mely 5—10 év alatt fizetendő vissza.

Az első helyen betáblázott törlesztéses kölcsönhöz a zálogleveleket kibocsájtó hitelintézetek a szükséges tőkét a jelzálogleveleknek nagyobbára külföldön való eladásával szerzik meg. A vidéki pénzüzetek a második helyen betáblázott kölcsönök nyújtásához szükséges tőkét, amennyiben saját tőkék és betétek nem elegendők, oly módon szerzik meg, hogy a fedezetül kapott váltókat visszelszámítolás útján legtöbbnyire a fővárosi nagybankoknál értékesítik.

A földbirtokok eladói eladott birtokaik vételárának nagyrésztét viszont betét, részvény vagy záloglevél formájában a különböző pénzüzeteknél helyezik el. A földek vételárának nagyrésze tehát, melyet az intézetek a földek vevőinek hiteleztek, különböző formában ismét visszakerül a pénzüzetekhez. E folyamat által megszorodnak tehát párhuzamosan úgy az intézetek kihelyezései és a záloglevelek, mint a betétek és a részvények is.

A pénzüzetek számának és a rendelkezésükre álló tőkék hirtelen felszaporodásának kérdése ezzel megvan magyarázva. Nem a termelés növekvése, a csere intenzivitása, a hasznos befektetések által emelt munka hatályossága és ennek folytán a megtakarított munka szaporodása, azaz a tényleges tőkék emelkedése volt a pénzüzetek e fellendülésének rugója és indoka, hanem tisztán a föld értékelésének rohamos emelkedése.

Mik e folyamat következményei? E tőke nemzetgazdaságtan szempontból nem tekinthető valódi tőkének, miután nem végzi a tőke funkcióit. Nem segíti a munkának a termelés növesztését, hanem egyszerűen kisajátítja a maga részére minden ellenérték nélkül a termelés egyrészét, úgy mint a földjádék. Hatása tehát szintén csak ugyanaz lehet, mint a földjádéké, hogy tulajdonosainak a valódi tőke és a munka rovására munkanélküli jövedelmet biztosít, ezek szerint tehát nem más, mint tőkésített földjádék. E folyamat által a nemzeti vagyon semmivel sem szaporodott, csak a járadék tulajdonosainak jövedelme emelkedett a nép többi rétegeinek rovására. Az élelmiszerek s ennek következtében az ipari termelés megdrágultak, ami által úgy az ipari, mint a szellemi szükséglet aránylag csökkent. Természetes további következménye e folyamatnak, hogy pénzüzeteink tőkének és künnlívőségeinek nagyrésze — az Osztrák-Magyar Banktól lefelé kivétel nélkül mindnek — tőkésített, vámok útján létrehozott földjádék.

Mesterségesnek kell neveznünk a földjádéknak azt az emelkedését, melyet az állam magas gabonavámok behozatalával hozott létre, ellentétben a földjádék azon részével, melyet ez esetben „legitim”-nek nevezhetünk és mely fennmaradna akkor is, ha szabad gabonabehozatal következtében tetemesen olcsóbb gabonárák lennének. E „legitim”-nek nevezett földjádék, mint ezt fentebb kimutattam a kultúra emelkedése, a munka nagyobb hatályossága és a népesség gyarapodása folytán ezidőszerint állandóan nagyobbodik. A hosszúlejáratú törlesztéses kölcsönök fedezetül legtöbb esetben a földjádéknak ez a része szolgál és e „legitim” földjádék állandó növekvése tette lehetővé e kölcsönök nagymérvű szaporítását. A magyar birodalomban a pénzüzetek által kibocsájtott záloglevelek, melyek

e folyósított kölcsönök fedezetei, 1906 óta az 1912 év végéig 1016 millió koronával szaporodtak. Igaz ugyan, hogy ez összeg egy részének fedezete nemcsak mezőgazdasági földjáradék, hanem városi, főleg budapesti házaknak házbérvédelme is. A bérházak értékének megállapításánál és a folyósított jelzálogkölcsönnél azonban a legtöbb esetben nem annyira az építkezésbe fektetett tényleges tőke, hanem inkább a telek értéke, tehát a tiszta földjáradék játszik igen fontos szerepet, úgy hogy nyugodtan állíthatjuk, hogy a jelzálogkölcsönök fedezete ezen esetben is majdnem kizárólagosan — elenyésző csekély kivétellel — földjáradék.

A vidéki pénzüzetek által 1906 óta folyósított másodhelyű váltókölcsönöknek fedezete ellentétben a hosszúlejáratú jelzáloglevélkölcsönnel majdnem teljesen vámok útján létrehozott mesterséges földjáradék. Van a vidéki intézetek bekebelezett váltóanyagának még egy kategóriája, melynek fedezete még e mesterséges földjáradékban sem található. A parasztság földéhsége, melyet a földkinálat kielégíteni nem tud — lévén az ország földbirtokainak 35%-a kötött birtok — a föld árát sok helyütt úgy felverte, hogy a vevő a föld vételáránál nemcsak a „legitim” és „mesterséges” földjáradékot, hanem a föld birtoklásában rejlő állandó munka-alkalmat fizeti meg.

Miután a vidéki intézetek mindezen ügyletekből eredő váltóinak nagy része visszszámítolás útján a fővárosi nagybankok birtokába kerül, — a vidéki intézetek visszszámított váltóinak összege 1913. év végén 1080 millió koronát tett ki — a fővárosi intézetek kihelyezései nagyrésznél is „mesterséges” földjáradék a fedezete.

Ez állapot a legnagyobb veszéllyel fenyegeti mindnyájunk existenciáját, az egész ország gazdasági létét. Gondoljuk meg, hogy mi történik, ha e mesterséges földjáradék bármely okból megszűnik? Mi történik, ha minden gátló körülmény dacára, a tudomány és technika fejlődésével párhuzamosan a mezőgazdasági termelés intenzivitása növekszik és a monarchia fogyasztásának kielégítésére a hazai mezőgazdasági termelés elegendő lesz? Mi történik, ha a háború után bekövetkezendő eddig tapasztalt legnagyobb munkáshiánnyal összeeső eddig tapasztalt legnagyobb munkáskereslet kényszeríteni fogja a földtulajdonosokat arra, hogy földjáradékuk jövedelmét a munkássággal megosszák? Mi történik, ha a háború esetleges eredményeként bekövetkező határeltolódások folytán a monarchia bevételre, légyen az bármily csekély is, többé nem szorul és a vámok drágító hatása ezáltal eltűnik? Mi történik, ha az előbb-utóbb okvetlenül demokratikussá váló törvényhozás megszünteti a gabonavámokat, a földtulajdonosok e privilégiumát, hogy a fogyasztásra saját jövedelmük gyarapítása céljából az összesség rovására adót vessenek ki?

Mindennek természetes következménye a mesterséges földjáradék eltűnése, a mai felcsigázott földárak rohamos esése és a pénzüzeteknek a mesterséges földjáradékra bázisozott követeléseinek teljes elértéktelenedése. Egy óriási krízis rázná meg az országot, egy oly összeomlás, melynek gazdasági következményei majdnem beláthatatlanok. Ez a végső eredménye

minden kizsákmányoló rendszernek, ez az eredménye egy kiváltságos osztály gazdasági érdekei minden áron való kielégítésének az összesség rovására.

Mindnyájunk érdeke, hogy ez összeomlás elkerültessek, de hogyan, mi módon? A termelés emelése siettetni az összeomlás bekövetkezésének idejét, a termelésnek a mai latifundiumos gazdálkodás mód-szere szerinti mesterséges visszatartása és megszorítása Róma történelmének paródiájává változtatja történelmünket és elsőpréssel fenyegeti nemzeti létünket. Ki az a hatalom, vagy mi az, ami minket ez elkerülhetetlennek látszó végétől megóvni képes?

Az egyetlen hatalom, mely e krízis kitörésének elhárítására vagy legalább is következményeinek tompítására képes: a nemzet összessége, az állam — egyetlen eszköze: a munka.

A kisbirtokosságnak, a tőkésített mesterséges földjáraadékat, mely parcelláját terheli, meg kell fizetnie. Meg kell fizetnie még akkor is, ha e mesterséges földjáraadék megszűnik. — És meg is fogja fizetni. — Nehéz, verejtékes munkával, a termelés emelésével, hosszú évek nélkülözésével, lassan-lassan, de örömmel törleszti majd le a régi földbirtokos osztálynak e hadisarcot, a földhöz való ragaszkodása, a föld szeretete elfelejteti vele megkárosítását. Állami és nemzeti létünk elsőrangú érdeke a kisbirtokosság e munkáját lehetővé tenni és minden módon megkönnyíteni. Az első lépés ez irányban a hitelkérdés rendezése. Amint fent kifejtettem, az ország pénzüzeteinek tekintélyes része szanálásra szorul, liquidációja elkerülhetetlen. Egy másik része a rendelkezésére álló összegek csekélyisége és elégtelensége folytán aránylag túlnagy költségekkel dolgozik, mely költségek a hitel aránytalanul megdrágítják; az intézetek harmadik része, kihasználván a verseny e hiányát, a kihitelezésnél magas kamatokat számít fel és jogosulatlan nagy vagyoni előnyökhöz juttatja az intézetet és annak vezetőségét.

Be kell szüntetni az intézetek spekulatív földvásárlásait, az uzsoraszerű parcellázásokat, a földeknek az intézetek által történő további túlmagas megterhelését és evvel a földárak további indokolatlan emelkedésének lehetőségét. Mindez oly feladat, amire csak egy oly intézmény képes, mely nagy tőkék felett rendelkezik, bírja az állam hatalmát és tekintélyét, és melynek vagyongyűjtés nem célja. A tervezett Pénzüzeti Központ e célnak megfelel, bár csak részben, mert a megoldandó feladat oly óriási, a munkakör oly nagy és sokoldalú, hogy megoldására egy intézmény kevés.

A feladat nemcsak a bajbakerült intézetek leliquidálásából, fúziók létesítéséből, a többi intézetek irányításából, a visszaélések meggátlásából, a mai káros spekulációk visszaszorításából áll. A feladat e negatívumokkal nincsen kimerítve, az állam pozitív segítése es beavatkozása is okvetlenül szükséges. A liquidációra kerülő intézetek adósai a megrohanástól megóvandók és módot kell nekik nyújtani, hogy adósságukat mérsékelt kamatfizetés mellett oly módon törlesztessek, hogy gazdasági fennmaradásuk lehetséges legyen. Az intézetek azon része, melyeknek további fennállása közgazdasági szempontból szükséges és kívánatos, tőkeereje azonban csekély, ennél fogva

aránylag túlnagy költséggel dolgozik és így csak igen drága feltételek mellett képes a hitelnyújtásra, tőkéjét saját erejéből megfelelően felemelni pedig képtelen, a közérdek szempontjából megfelelő tőkével látandó el. A megkezdett parcellázások a földuzsora kiküszöbölésével befejezendők.

Az intézetek túl magas költségeinek eliminálása, a betétek utáni hajsza megszüntetése által a kamatláb is csökkenni fog és a fizetendő kamatok e csökkenése megkönnyíti majd emez improduktív hitelek törlesztését és az egész közgazdaságunkra jótékony hatással lesz. Mindez azonban nem elég. A többtermeléshez, az intenzív munkához, mely az összeomlás elkerülésének egyetlen lehetősége, hasznos befektetésekre, tőkére, tehát bőséges, olcsó és állandó hitelre van szükség.

A létesítendő Pénzüzeti Központon kívül van az országban már egy intézmény, mely e nagy feladat megoldásánál hathatósan közreműködni van hivatva. Alapítása már e célból történt, ez az Országos Központi Hitelszövetkezet. A liquidáló intézetek reászoruló klientelájának átvétele, a kis, életképtelen, drágán dolgozó törpebankok szövetkezetekké való átváltoztatása ez intézmény feladata. Feladata ezenkívül a kisbirtokosoknak és kisiparosoknak az intenzívabb termeléshez okvetlen szükséges befektetésekhez olcsó és biztos hiteleket nyújtani.

Csakis e rendszabályok becsületes, szigorú és következetes végrehajtása óvhatja meg az országot egy esetleges gazdasági összeomlástól, mely összeomlás azokat is súlyosan érintené, akik ma a tünetek gazdasági összefüggését nem látják át és csak mandátumukat féltve, ez intézmény létesítését ellenzik.

A Pénzüzeti Központ tisztító és építő munkája egyesülve esetleg az Országos Központi Hitelszövetkezet nagyszabású, a kisbirtokosságot támogató munkájával, átsegíthetik az országot e fenyegető krízisen. E munkával, az egészségtelen gazdasági képződmények gyors, de amellet kíméletes kiküszöbölésével párhuzamosan természetesen egy nagy többtermelési akciónak is kezdetét kell vennie. E többtermelés van elsősorban hivatva a mesterséges földjára által a kisbirtokosságra rótt terheket megkönnyíteni és lehetővé tenni, hogy a kisbirtokosság e terhektől idővel mentesíttessék. A többtermelés körülírását e cikk keretén belül a probléma nagyságánál, bonyolultságánál és sokoldalúságánál fogva még csak érinteni sem lehet. Utalok e dologban Dániel Arnold *Többtermelés* című munkájára, melyben e kérdés nagy koncepcióval és a legapróbb részletekig ki van dolgozva.

Mindennél még nagyobb azonban a Pénzüzeti Központ alapításával járó következmények elvi jelentősége. Feladata volna ez intézménynek a vázoltakon kívül a miniszteri indokolás szerint az intézetek további jövőbeni vezetésének ellenőrzése és irányítása, az egész közgazdaságra káros fejlődés megakadályozása, a viszonyoknak meg nem felelő alapítások meggátlása.

Ezek szerint a törvényjavaslat törvénnyé válása napján az ország mobil vagyonának túlnyomó része elvben állami felügyelet alá kerül. Az individuális gazdálkodás szabadsága elvben megszűnik. A tőkés tőkéjével többé szabadon nem rendelkezik, csak annak hozadékával.

Ha a tőke érdeke a közérdekbe ütközik, az állam vétót emel. Lehetséges és valószínű, hogy a kormány több ízben pártcélokra is fel fogja e hatalmát használni. Ez azonban igazán nem fontos. A kormányoknak a mai állapot mellett is elég módjuk és hatalmuk van a pénzüzetekre, ha akarják, befolyást gyakorolni. És a pénzüzetek ellenysző csekély kivétellel igen szívesen, ezer örömmel tűrik a kormány befolyásolását. De nemcsak tűrik az intézetek e befolyásolást, hanem legtöbnyire lázasan keresik reá az alkalmat. Az ellenzékiesség és demokrácia védő bástyáit a pénzüzeti igazgatósági szobákban keresni igazán naiv gondolat.

Ez intézmény azonban nemcsak a mai, hanem az összes jövő kormányok alatt is fog működni és bármilyen irányú és pártállású is lesz a mindenkori kormány: e tervezett intézmény szükségyszerűleg főleg és legelsősorban az ország közgazdasága szoliditását és megerősödését kell, hogy szem előtt tartsa. Minden kormány, még a legreakciósabb is — gondoljunk csak a nagy orosz földbirtokreformra — kénytelen gazdasági téren bizonyos korlátok között a közérdeket szolgálni.

Az ellenőrzés és irányítás a javaslat szerint csak a kistökére vonatkozik, de meddig és hol a határ?

A minisztérium által összehívott ankéten eredménytelen vitatárgyát képezte e határvonal megszabása. E vita meddő volt. Határvonal nincs; azt megszabni nem lehet. A Pénzüzeti Központ rövid működése után, melyben a kistökének apró visszaéléseit és közérdekbe ütköző cselekményeit igyekszik majd hivatásának megfelelően a reabizott vagyonnak érdekében meggátolni, okvetlenül össze kell, hogy ütközzék a nagytőke, a kartellek és trösztök nagyobbbszabású és mélyrehatóbb közérdekellenes ténykedéseivel. E kikerülhetetlen összeütközésben a terjedő kultúra folytán mindinkább hatalmasabb demokratikus közvélemény a Pénzüzeti Központ oldalán lesz. És e harcban a közérdek és az erkölcsi elem lesz a győztes.

Az állami beavatkozás, a tőkének az államhatalom által való ellenőrzése, a tőke erejének a közérdek szolgálatába való kényszerítése, a fejlődés szükségyszerű, elkerülhetetlen következménye. Vég-eredményben megszűnik a tőkének trustök és kartellek képzésével monopóliumokat létesítő visszaélése és egyes kezekben való rohamos felhalmozódása. Ez a tőke abszolút hatalma végének kezdete, egy szebb jövő hajnalhasadása.

Felemelő és lelkesítő érzés mindazoknak, akiknek egy magasabb társadalmi állapot elérése szívük legbensőbb óhajta, látni e fejlődés törvényszerű elkerülhetetlenségét, látni a jellemző tény, hogy az új Magyarország létesítésének két legforradalmibb átváltozását, a tőkének állami felügyelet alá helyezését és a nemzetiségek egyenjogúsítását egy oly kormány kényszerül a fejlődés törvényszerűsége folytán kezdeményezni, mely a régi, kiváltságos, konzervatív, sovinszta, fajmagyar, földbirtokos úri osztálynak a jellegzetes megtestesítője.